

RÛM SÛRESİ ÇERÇEVESİNDE BEYTÛLMAKDİS'İN FETHİNİN MÛJDELENMESİ -İbn Berrecân'ın İşârî Tefsir Yorumu-

Abdulmuttalip ARPA

Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

ÖZET: Kur'an'da gayba dair işâret ve haberler geçmişe ışık tuttuğu gibi geleceğe de ışık tutmaktadır. Bu bağlamda geleceğe ışık tuttuğu konulardan birisi de Beytülmakdis'in fethidir. Endülüsün önemli sûfî simâlarından olan İbn Berrecân, el-İrşâd adlı tefsirinde Rûm Suresinin ilk ayetleri çerçevesinde yaptığı tahlil ve hesaplama ile vefatından sonra gerçekleşmiş olan Beytülmakdis'in Müslümanlar tarafından fethini tam tarihini vererek tespit edebilmiştir. İşte bu makalede öncelikle İbn Berrecân'ın kısaca hayatı; ardından tefsirinde Beytülmakdis'in fethine dair yapmış olduğu hesaplama üzerinde durulacaktır.

ANAHTAR KELİMELER: Kur'an, İbn Berrecân, el-İrşâd, Beytülmakdis, Selahaddin Eyyubi, fetih.

GİRİŞ

Tarihi hemen hemen insanlık tarihiyle eşdeğerde sayılan Beytülmakdis, Hz. İbrâhim (a.s.)'den itibaren pek çok peygamberin yaşadığı mukaddes bir beldedir. Belde'nin Hz. Süleyman'ın inşa ettiği Mescid-i Aksa'yı barındırması, İsrâiloğulları'nın ve onlara gönderilen peygamberlerin mücadelelerine mekân olması açısından semavî dinler geleneğinde önemli bir yere sahip olmuştur. (Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, s. 63-147). Kitâb'ı Mukaddes'de üzerinde önemle durulan ve farklı isimlerle anılan Beytülmakdis, Kur'an'ı Kerim'de doğrudan zikredilmemekle birlikte beldeden el-Mescidü'l-Aksâ'nın mübarek kılınan çevresi şeklinde bahsedilmiş (İsrâ 17/1), ayrıca

bulunduğu bölge “mukaddes toprak” (Mâide 5/21) ve “iyi, güzel bir yer” (Yûnus 10/93) şeklinde tavsif edilmiştir.

Hz. Peygamberin sözlerinde ise, beldede bulunan Mescid-i Aksâ, Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî ile beraber ziyaret amacıyla seyahat edilebilecek üç mescitten biri ve yeryüzünde Mescid-i Harâm’dan sonra inşa edilen ikinci mescit olduğu belirtilmiştir (Buhârî, “Fazlü’l-Şalât fî mescidi Mekke ve’l-Medîne”, 6, “Hac”, 26, “Enbiyâ”, 8, 40; Müslim, “Hac”, 288, “Mesâcid”, 2; Nesâî, “Mesâcid”, 3). Bunun yanısıra bazı rivayetlerde Hz. Peygamber’in Beytülmağdis’te namaz kılmayı tavsiye ettiği de rivâyet edilmektedir. (Ebû Dâvûd, “Şalât”, 14). Ayrıca hicretten önce iki veya üç yıl süreyle Hz. Peygamber’in Kâbe’yi de önüne almak suretiyle Beytülmağdis’e yönelerek namaz kıldığı (İbn Sa’d, I, 243; Kurtubî, II, 150; Fahreddin er-Râzî, IV, 110) ve Medine döneminde on altı veya on yedi ay bu uygulamanın devam ettiği, daha sonra kiblenin Kâbe’ye çevrildiği kabul edilmektedir (Buhârî, “Şalât”, 31, “Tefsîr”, 18; Müslim, “Mesâcid”, 11-12; ayrıca bk. KIBLE).

İşte Hz. Peygamberin sağlığında belli bir dönem için Beytülmağdis’i kible olarak tercih etmesi, müslümanların bu beldeyi dinî bir merkez olarak görmelerinin önemli sebepleri arasında görülmektedir. İlk kible olmasının yanısıra Hz. Peygamber’in, Mescid-i Harâm’dan çevresi mübarek kılınan Mescid-i Aksâ’ya gece götürülmesi şeklinde gerçekleştirilen İsrâ (el-İsrâ 17/1) ve ardından mi’rac mucizelerinde Mescid-i Aksâ’ya gitmiş olması müslümanlar için bu şehrin önemini daha da arttırmıştır. Beytülmağdis, semâvî dinler nezdindeki önemine binaen tarihi süreç içerisinde sürekli saldırılara maruz kalmış ve bu saldırılar neticesinde farklı dönemlerde farklı din ve milletlerin egemenliği altına girmiştir.

İslam dünyası için Mekke ve Medine’den sonra üçüncü kutsal belde olarak kabul edilen Beytülmağdis’e huzur ve sükunet, ancak Hz. Ömer’in beldeyi fethetmesiyle gelmiştir. Hz. Ömer’in hilâfeti döneminde Müslümanlar Ecnâdeyn (13/634) zaferinin ardından Bizans’a ait Suriye ve Filistin topraklarına girmiş, bu süreçte birçok şehir fethedilmiş, Yermük (15/636) zaferiyle de Suriye Bizans’ın elinden alınmış ve sıra Filistin’in bütünüyle fethine gelmişti. Hıristiyanların bu bölgedeki kutsal merkezi Beytülmağdis’i kuşatan

İslâm orduları başkumandanı Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tan aman dileyen ve müslümanların Suriye şehirleriyle yaptıkları anlaşmalara benzer bir anlaşmanın kendileriyle de yapılmasını teklif eden Beytûlmakdis halkı, şehri bizzat halifeye teslim etmek istediğini bildirdi. Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'nin daveti üzerine Câbiye'den Beytûlmakdis'e gelerek şehri Patrik Sophronios'tan teslim aldı. İşte bu şekilde Amr b. As'ın kuşattığı Beytûlmakdis, kan dökülmeden teslim alındıktan sonra Halife Hz. Ömer Beytûlmakdis'e gelerek gayrimüslimlere yönelik hazırladığı ahidnâmeyle onlara bazı imtiyazlar vererek asırlarca Beytûlmakdis'te bütün din mensuplarının, Müslümanların adaletli ve hoşgörülü idaresi altında huzur ve sükûn içerisinde yaşamalarına zemin hazırlamıştır.

Bu şekilde uzun bir süre Emevî, Abbasî, Selçuklu ve Fâtımî yönetiminde hüküm süren Beytûlmakdis, 1099'da Haçlı ordularının saldırılarına maruz kalmıştır. Bu saldırılar esnasında Hristiyanlar Beytûlmakdis'te binlerce Müslüman'ı katletmiş ve ortalığı yağmalamışlardır. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin 1187'de Beytûlmakdis'i fethine kadar devam eden Haçlı hâkimiyeti sırasında Filistin'de büyük karışıklıklar ve zulümler yaşanmıştır.

Selâhaddîn Eyyûbî, 1187 tarihinde Beytûlmakdis'i uzun süren mücadelelerden sonra Haçlılardan aldığıında, şehirde bulunan Haçlılara, bilhassa kâdınlara, çocuklara ve Hristiyan din adamlarına her türlü kolaylığı göstermiştir. Birçoklarını fidey almadan gidecekleri yere göndermiştir. Bu konuda Batılı tarihçiler bile, Selâhaddîn Eyyûbî'ye övgülerde bulunmuşlardır.

Kaynaklarda Selâhaddîn Eyyûbî'nin Beytûlmakdis'in fethine yönelik giriştiği mücadelesinde Halep şehrinin fethi (579h) esnasında dönemin meşhur Şam Kâdısı Muhyiddîn İbn Zeki lakaplı Muhammed b. Yahya el-Kurşî (v.598h)'nin kendisine şöyle bir beyit inşad ederek onu methettiği aktarılır.

Sefer ayında eş-Şehbâ kalesini fethetmen

Recep ayında Kudüs'ü fethetmenin müjdeleyicisidir.

وفتحك القلعة الشهباء في صفر

مبشر بفتوح القدس في رجب

Kâdı Muhyiddîn İbn Zeki'ye bu durumu nereden istintâc ettin diye sorulduğunda Ebu'l-Hakem İbn Berrecân el-Mağribî (v.536)'nin tefsirinde Rûm Suresinin ilk ayetlerine yapmış olduğu

yorumlarından aldım diye cevap vererek, uzun bir şekilde bu hesabı onlara açıklamaya çalışır.¹

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, el-Futûhâtu'l-Mekkiyye'sinde İbn Berrecân'ın Rûm Suresinin ilk ayetlerine yaptığı bu hesabı dikkatli bir şekilde inceleyerek bu olayı ikrâr eder ve bundan çok etkilenir.²

İbn Kesir (v.773), *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinde bu hadiseyi şöyle aktarır:

Selâhaddin Eyyûbî, Halep şehrinin fethi esnasında Beytûlmakdis'i fethetmekle müjdelendi. Bu durum şöyle gerçekleşti: Şâfiî fakih Mecduddin İbn Cahbel, Ebu'l-Hakem İbn Berrecân el-Mağribî'nin tefsirinde Rûm Suresi'nin ilk ayetlerine yaptığı tefsirinde Beytûlmakdis'in H. 583 yılında fethedileceğine dair müjdeyi gördü. İbn Berrecân bu müjdeyi birtakım delil ve işaretlerle gerekçelendirmişti. Fakih Mecduddin, İbn Berrecân'ın bu yorumlarını bir varakaya kaydederek Sultan'a bu müjdeyi vermek üzere fakih İsa el-Hakkârî'ye teslim etti. İsa el-Hakkârî bu fethin gerçekleşmeme endişesinden dolayı bu bilgiyi Sultan'a vermeye cesaret edemedi. Bunun üzerine durumu Kâdî Muhyiddin İbn Zeki'ye bildirdi. Kâdî Muhyiddin İbn Zeki bu bilgileri

وفتحكم حلب الشهباء في صفر
قضى لكم بافتتاح القدس في رجب

şeklinde³ bir kaside haline getirerek Sultan'a sundu. Bunun üzerine Sultan'ın fetih inancı ve iştiyâkı bir hayli arttı. Sultan Selâhaddin Beytûlmakdisi fethedince Kâdî İbn Zeki'yi oraya çağırarak ilk Cuma hutbesini ona okuttu. Bu esnada Sultan Selâhaddin bu müjdeyi İbn Berrecân'ın tefsirinde ilk farkedenin fakih Mecduddin İbn Cahbel olduğunu öğrendiğinde onu da Kubbetu's-Sahra'ya alarak ona birtakım dersler verdirdi ve taltifte bulundu."⁴

Şimdi sözkonusu tefsirin müellifi ve Beytûlmakdis'in fethine dair tefsirinde yaptığı yorumunu incelemeye geçelim.

İBN BERRECÂN VE TEFSİRİ

Asıl adı Ebu'l-Hakem Abdusselam b. Abdurrahman b. Ebi'r-Ricâl Muhammed el-Lahmî olan İbn Berrecân (v.536h)'ın kaynaklarda nerede doğduğu hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Hayatı hakkında da fazla bilginin bulunmadığı İbn Berrecân'ın eldeki kaynaklara göre hayatının çoğunu Endülü's-ün İşbiliyye şehrinde geçirdiği görülmektedir.

İbn Berrecan başta tasavvuf olmak üzere dil, tefsir, kıraat, hadis ve kelâm gibi islamî ilimlerin yanında matematik, geometri ve astronomi gibi müsbet ilimlerle de iştigal etmiştir. Bütün ilimlerde imâm olabilecek bir seviyeye gelen İbn Berrecan, hayat ve düşünce tarzı olarak tasavvufu zihin dünyasının merkezine yerleştirmişti. Hayatı hakkında ilk malumat veren İbnü'l-Ebbâr (v.658h), onun kıraat, hadis, kelâm, tasavvuf ve lügat alanında mutabahir bir âlim, sika ve sadûk bir kişiliğe sahip olduğunu kaydeder.⁵ İbn Zübeyr de onu; kelâm, edebiyat ve lisân ilimlerine son derece vâkıf, tefsir ve te'vîl'i iyi bilen, nahivde uzman ve eleştiri gücü çok güçlü olan birisi olarak tanıtır. Ayrıca matematik ve astronomi ile uğraştığı hatta bütün ilimlerden az da olsa şeyler bildiğini, tüm bu yönleriyle kendi dönemindeki bütün âlimlerden üstün olduğunu ve kimseyle bu konuda karşılaştırılmayacağını belirtir.⁶

İbnü'l-Ebbâr'dan sonra İbn Berrecan'ın hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar genel olarak onu; zamanının büyük bir mutasavvıfı ve zâhidi, Kur'an bilgisine hakim, güvenilir ve doğru sözlü bir hadisçi, ehl-i sünnet akâidine göre hareket eden bir kelâmcı, Kur'an'ın kıraatine hakim, uzman bir dilci, kâmil, sâlih ve ibadetine düşkün bir kişiliğe sahip olduğunu bildirirler. Hatta çağdaşı ve dava arkadaşı İbn Arif'le onu "Endülüs'ün Gazâlî'leri" olarak tanıtır.⁷

Bâtınî ve Zâhirî ilimler arasında mutedil bir çizgide hareket eden İbn Berrecân yukarda değinildiği üzere daha çok tasavvuf felsefesi ile ilgilenmiş, özellikle harflerin sırları konusundaki bilgisiyle tanınmıştır.⁸ İbn Meserre (v.319)'nin temsil ettiği Endülüs tasavvuf geleneğinden daha çok Gazzâlî'nin etkisinde kalmış, onun tasavvuf anlayışını benimsemiştir. Ancak İbn Berrecan döneminin meşhur bir sûfî ve mutasavvıfı olmasına rağmen tasavvufla ilgili müstakil bir eser kaleme almamış, bu alandaki düşüncelerini daha çok tefsir ve kelâm ile ilgili ele aldığı eserlerinde ortaya koymuştur.⁹

Dinî ilimlerin yanında müsbet ilimlerle de iştigal eden İbn Berrecan'ın bu yönünün düşüncelerine ve ayetlerin yorumlarına yansımalarını görmek mümkündür. Ayetlerin tefsirinde matematik bilgisini de yer yer tefsirinde kullandığını, harflere ve rakamlara birtakım ruhânî anlamlar verdiğini ve bu yüzden birtakım çevreler tarafından 'hurûfilikle' itham edildiği görülmektedir.¹⁰ Ancak

surelerin başında yer alan mukatta'a harfleri gibi tefsir geleneği içerisinde yer alan tefsirler ve tefsirinde gösterilen birkaç misal dışında onu itham altında bırakacak bir yoğunlukta Hurûfiliğin olduğu ve cümel hesaplarıyla uğraştığını iddia etmek biraz zor görülmektedir.

Bu konuda en önemli nakil, yukarda aktarıldığı üzere İbn Hallikan ve İbnü'l-Esîr gibi tarihçilerin yanında birçok tefsir kaynaklarında da yer alan Selahaddin Eyyûbî'nin Halep şehrinin fethi esnasında Kâdı İbn Zeki'nin İbn Berrecan'ın tefsirine dayanarak Beytûlmakdis'in fethine dair Sultanı metheden kasidesidir. Belirtilen tarihte sözkonusu fethin gerçekleşmesi, konuyla ilgilenen herkesi şaşırtmış, kendisiyle ilgili farklı yorumlamalara sebebiyet vermiştir. Nebhânî, gerek bu hadiseyi gerekse siyasi mücadeleye giriştiği devrin sultanı Ali b. Yusuf Taşifin'in kendi vefatından sonra kısa bir sürede vefat edeceğini bildirmesini, hurûflikten ziyade, İbn Berrecan'ın kerâmetleri cümlesinden sayarken, İbn Haldun (v.808) ise, *Şifâu's-Sâil* adlı eserinde İbn Berrecan'ı, İbn Arabî ve İbn Seb'in (v.665) gibi tecelli ve mezâhiri te'vîl eden vahdet-i vücudçu ve bundan dolayı eserleri 'sarîh küfür ve bid'at dolu bir mutasavvîf olarak tanıtır.¹¹ İbn Berrecan'ın tefsirinde isim ve harflerin havas ve esrârına önem vermesi, İbn Haldun'un sözkonusu tenkidine maruz kalmasına sebebiyet vermiştir. Aslında İbn Arabî'den yaklaşık bir asır önce yaşamış İbn Berrecan'ın İbnü'l-Arabî bağlamında vahdet-i vücud düşüncesine sahip olması pek mümkün görülmemektedir. Münâvî (v.1031) de İbn Berrecan'ı; dindar ve samimî bir mutasavvîf olarak tanıtır.¹²

İbn Berrecan'ın hayatı ve ilmî düşünce yapısı hakkında verdiğimiz bu kısa bilgilerden sonra şimdi tartışma konusu olan Beytûlmakdis'in fethine dair Rûm suresinin ilk ayetleri çerçevesinde yapmış olduğum yorumlarını incelemeye geçelim.

Tefsirin müellife aidiyeti çerçevesinde arşiv düzeyinde yaptığımız tüm araştırmalarımıza rağmen sözkonusu yorumların geçtiği İbn Berrecan'a ait tefsirin orijinal nüshasını maalesef bulamadık. Dolayısıyla mevcut nüshalar arasında müellif nüshasıyla karşılaştırılarak istinsah edilen müellifin hayatına en yakın tarihli Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa no. 27'deki nüshayı

burada esas alarak incelememizi sürdüreceğiz. Nüshanın orijinal hali ektedir.

Beytûlmakdis'in fethinin müjdelendiği Rum Suresinin ilgili ayetleri şunlardır:

الم، غَلَبَتِ الرُّومُ، فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ، فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلِ وَمَنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ

Elif, lâm, mim. Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra yeneceklerdir. Birkaç yıl içinde, eninde-sonunda emir Allah'ındır. O gün mü'minler sevinir.¹³

İbn Berrecan, ayetlerin yorumuyla ilgili şöyle der:

{الم، غَلَبَتِ الرُّومُ} Yüce Allah, Rumların Arabistan'a en yakın en yakın yer olan Şam'da yenildiklerini haber vermektedir ki bu tespit, geçmişte meydana gelen bir hadiseyi bildirdiği gibi istikbalde meydana gelecek hadiseleri de bildirmektedir. Nitekim Allah Resul (sav)'ü bir gece uyandığında şöyle buyurmuştur: 'Allah'tan başka gerçek ilah yoktur. Yaklaşan kötülükten dolayı Arab'ın vay haline. Bugün Ye'cûc ve Me'c'uc seddinden şu kadar yer açıldı' buyurdu ve başparmağı ile şahadet parmağını birleştirerek halka yaptı. (Buhari, Enbiya 7, Menâkıb 25, Fiten 4,28; Müslim, Fiten 1(2880).

Şimdi bu ayet, gelecek bir hadisenin müjdesini vermektedir. Nitekim Hz. Ömer zamanında Şam şehirleri fethedilmiş, Hicri 17. de Beytûlmakdis Rumların elinden alınmıştır.

غَلَبَتِ الرُّومُ، فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ

İbn Berrecan, sahâbeden bir grubun gay'nı ref', lam'ı da hafd haliyle; Hz. Ali ve İbn Ömer gibi bazılarının da gayın ve lam'ı fetha ile okuduğunu bildirir. Ayrıca İbn Ömer'in lâm'ı sükunlu (غَلَبِهِمْ) okuduğu da rivayet edilmektedir. Bu durumda gayn'ı ref' haliyle okuyanlar سیغلبون ifadesindeki ya'yı fethalı; gayn'ı fethalı okuyanlar ise, ya'yı ref' haliyle okurlar.

غَلَبَتْ = سَيَغْلِبُونَ   غَلَبَتْ = سَيَغْلِبُونَ

Bu farklı okumalar bir hikmete bağlıdır. Yani ayetlerden şu anlaşılır: Rumlar yenildiler, sonra yenecekler ve bu yenmelerinden sonra yenilecekler. Yani onlar yenildikleri zaman yenecekler, sonra yine

yenilecekler demektir. Bu suretle Allah Teâla, takdir dairelerinin hükmünden haber vermektedir. Neticede onların iki galibiyetleri var, bizim sahabe devrinde olan galibiyetimizden başka iki galibiyetimiz vardır. Ashabın galibiyetinden sonra onlar tekrar bize galip geldiler. Bütün Şam şehirlerini ve Beytülmakdis'i aldılar. Bu 49 veya 50 hafta içinde gerçekleşmiştir. Sonra Müslümanlar, buraları tekrar onların ellerinden aldılar. Ermenistan sınırlarına kadar yayıldılar.¹⁴ Bunun ardından 489/1099 tarihinde Rumlar tekrar Müslümanları yenerek bütün Şam'ı ve Beytülmakdis'i yeniden ellerine geçirdiler. Bu hadise, Arap ayı hesabıyla bin aydan meydana gelen altıncı senenin çıkmasına denk geliyordu ki, بضع سنين ayetini tasdik ediyordu. Bid'u Sinîn'in altıncı günü 500 senesinin tam başlarına denk gelmektedir. Sonra 500'ün tamamı ve yedinci senenin 83 yılıyla beraber 583 yılı ortaya çıkmış olmaktadır. Şimdi biz ise, 522 yılındayız.¹⁵

Yukarda İbn Berrecan'ın tefsirinden özet bir şekilde aktardığımız Beytülmakdis'in fethine dair hesaplama net anlaşılacak şekilde birlikte aslında neticeyi açıkça ortaya koymaktadır. Hesaplama sisteminin detayları biraz karmaşık görülmektedir. Ancak sözkonusu yorum ve hesaplamalar üzerinde yaptığımız detaylı bir incelemeden sonra İbn Berrecan'ın yorum ve hesaplama sisteminin şu eksen üzere şekillendiği görülmektedir:

İbn Berrecan, ilgili ayetler çerçevesinde düşünce sistemini dört ana kavram üzerinde şekillendirmektedir. Bunlar:

- İki farklı kiraât rivâyeti
- Sözkonusu iki rivâyetin bildirdiği zafer ve hezimetlerin zamanı
- Bid'ı Sinîn (بضع سنين) kavramın zamansal alanı
- Yakın yer (أدى الأرض) kavramının mekânsal alanı

Birinci rivâyete (غلبت = سيغلبون) göre ilk zafer, Farsların Rumları (غلبت الروم) hezimete uğrattığı zamandır ki bu da Bi'set'in Sekizinci yılına denk düşmektedir. Yani Hicretten önce beş (5) yıl, üç (3) ay'a tekabül etmektedir. Buna karşın Rumların (سيغلبون) Farslılara karşı elde ettiği zafer, Bedir Savaşıyla aynı zamana denk gelen tarihtir ki o da Hicretten Bir (1) yıl, Dokuz ay sonraki zamandır. Bu durumda Rumların Farslara karşı olan hezimet ve zaferi arasındaki zamanın

toplamı (5 yıl+1 yıl+9 ay+3 ay=7 yıl) Yedi (7) yıl etmektedir. İbn Berrecan, bu şekilde Arap dilinde 3-9 sayıları arası herhangi bir sayının kastedilebileceği sayıyı Yedi (7) şeklinde zamansal alanını belirlemektedir.

İbn Berrecan'a göre Yüce Allah ayette, Rumların Arabistan'a en yakın yer olan Şam'da yenildiklerini haber vermektedir ki bu durum aslında geçmişte vüku' bulmuş bir hadiseyi bildirdiği gibi gelecekte vüku' bulacak bazı hadiseleri de haber vermektedir. Bu, Allah Teâla'nın gelecekle ilgili takdir dairelerinin hükmünden bir haber ve müjdesidir. Nitekim bu böyle de olmuştur. Zira غَلَبَتِ الرُّومُ ifadesi çerçevesinde Hz. Ömer (ra) zamanında Müslümanlar Rumlardan Şam beldelerini almış ve Beytülmakdis de fethedilmiştir.

İşte Rumlar Müslümanlara karşı yaşadıkları bu hezimetten (وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ) sonra سَيَغْلِبُونَ ifadesi hükmü çerçevesinde 489/1099 yılında Beytülmakdis dahil olmak üzere bütün Şam bölgelerini Müslümanlardan geri aldılar. Bu hadise (zafer), Arap ayı hesabıyla bin aydan meydana gelen altıncı senenin çıkması sırasında idi. Bu da بضع سنين ifadesini doğruluyordu. Bid'ı Sinîn'in altıncı günü 500 senesinin başlarına denk düşmektedir. Altıncı gün ile hasıl olan 500 senenin tamamı ve yedinci günden eklenecek olan 83 yılın toplamı (500+83) 583 yıl eder. Bu şekilde بضع سنين ifadesiyle kastedilen سبع سنين (Yedi yıl) seneleri dolmuş olmaktadır. İbn Berrecan, bu hesabı ortaya koyduktan sonra biz şimdi 522 yılındayız der.

Yukardaki hesapta görüldüğü üzere İbn Berrecan, Arapların bir senesinin bildiğimiz 12 ay değil, 1000 (bin) ay'a tekabül ettiğini belirtiyor. Buna göre Arapların bir senesi; $1000/12=83.3$ hicrî seneye tekabül etmektedir. $6 \times 83.3=499.8$ senesi eder ki bu tarih Rumların 489 senesinde müslümanlara karşı elde ettikleri zaferin zamanını (altıncı sene) da kapsamaktadır. Geriye yedinci senenin ayları kaldı. O da $1000/12=83.3$ eder. Buna göre $7 \times 83.3=583.3$ etmektedir. Bir başka hesaplamayla $7000/12=583.3$ senesine tekabül etmektedir. İbn Berrecan, yukarda değinildiği üzere بضع سنين ifadesiyle kastedilen sayının سبع سنين yedi sene olduğunu belirtmişti. Çünkü Rumların Farslara karşı hezimetini ve zaferi arasındaki zaman farkı yedi sene idi.

İbn Berrecan, sözkonusu fethin tarihini H. 583 yılı olarak işaret etse de bu fethin hangi ayda gerçekleşeceği ile ilgili bir bilgi vermez. Tarihçiler tarafından kaydedilen bilgilerde bu fethin Recep ayında gerçekleşeceği ile ilgili yorumlamalar muhtemelen İbn Berrecan'ın genel olarak üzerinde düşüncesini şekillendirdiği *بضع سنين* ifadesiyle kastedilen Yedi (7) sayıdır. Zira Hicrî ayları arasında Recep ayı Yedinci ay olarak gelmektedir.¹⁶

İbn Berrecan, ayetlerden *Beytülmağdis*'in fethini bu şekilde istintâc ettikten sonra ayetin devamında gelen *لَلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَعْذُ وَيُؤْمِنِدِ يُفْرَخِ الْمُؤْمِنُونَ* “**Eninde**-sonunda emir Allah'ındır. O gün mü'minler sevinir” kısmın Müslümanlarla Rumlar arasında kıyamete kadar yaşanacak olan çekişmelerin sonucunun son şeklini belirlediğini belirtir. Ayette, *وَالْأَمْرُ لِلَّهِ* “O gün emir yalnız Allah'ındır”¹⁷; *وَالْمُلْكُ لِلَّهِ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ*; “O gün gerçek mülk *Rahmân*'ındır”¹⁸ ayetlerinin de işaretiyle eninde sonunda yeryüzündeki hükmün Müslümanlar lehine olacağı sözkonusu olup, son zamanlarda zuhur edecek olan *Deccâl* de bu kapsamda yer alacaktır. İbn Berrecan ayette belirtilen Allah'ın yardım ve inayetiyle (*يَنْصُرُ اللَّهُ*) Müslümanlara vadedilen zaferden maksadın birçok müfessirin dediği gibi Farslarla Rumlar arasında cereyan eden ve Rumların elde etmiş olduğu zafer değildir. Her ne kadar lafzî ve tarihî olarak böyle bir zafer sözkonusu olmuşsa da asıl maksadın Müslümanların gerçek anlamda Rumlara karşı elde edeceği zaferdir. Bu bağlamda Allah Teâlâ'nın hemen bir sonraki ayette belirttiği *وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ* “(Bu) Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden dönmez. Fakat insanların çoğu bilmezler”¹⁹ müjde ve va'di İslam'a ve Hz. Peygamberin davetine sırt çevirmiş Rumlar için değil, Müslümanlar için geçerli olacaktır. Aksi halde bu durum Allah'ın merhamet ismine ters düşmektedir.

DEĞERLENDİRME

Kur'an'da gayba dair işaret ve haberler geçmişe ışık tuttuğu gibi geleceğe de ışık tutmaktadır. Kur'an'ın bu yönünü Kur'an'ın i'câz türleri arasında sayan birçok görüş bulunmaktadır.²⁰ Mesela Yusuf Suresi 54. “Kral dedi ki: Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim. Onunla konuşunca: Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin, dedi” ayette Firavun

kelimesi yerine 'Kral' (قال الملك) kelimesi kullanılmaktadır. Muasır âlimlerden Muhammed Mütevellî Şa'ra'vî (1911-1998) bu ifadenin Kur'an'ın diğer mu'cizeleri gibi bir mu'cize olduğunu belirtir. Çünkü o dönemde Mısır kralları asâlet sahibi hanedanlardan olan Firavunlardan değillerdi. Onun için Kur'ân orada 'Firavun' yerine 'melik/kral' ifadesini kullanmaktadır. İşte bunun gibi geçmişe dair haberlerin yanında Kur'ân-ı Kerim geleceğe dair işaretlerde de bulunuyor. İnceleme alanı olarak üzerinde durduğumuz Rum Sûresinin ilk ayetlerinde sadece Rumların mağlûbiyeti ve ardından onların Farslara galip geleceklerini öğrenmiyoruz. Ayetlerde mevcut hal üzerinden geleceğe dair birçok işaret ve müjde var. Nitekim bunlardan ilkinde, Hazreti Ömer (ra) döneminde Hicri 17'nci yılda Beytûlmakdis'in fethiyle şahit oluyoruz. Yukarıda İbn Berrecan'ın dediği gibi Rum Sûresi ayetlerinde aslında Beytûlmakdis'in bütün fetihlerine işaret var. Sözkonusu fetihler çerçevesinde tarihçilerin aktardığı üzere Selâhaddin Eyyûbî, Halep şehrini fethettiği zaman Kadı Muhyiddin, Kaside-i Baiyyesinde Endülüslü müfessir İbn Berrecan'a dayanarak yakında Beytül'l-Makdis'i fethedeceğini müjdelemiştir. Yukarıda incelediğimiz üzere İbn Berrecan, vefatından yaklaşık 47 yıl sonra meydana gelen fethin hicrî tarih yılı olan 583'ü de (1187) Rûm Suresinin ilgili ayetlerinden istihrâc etmiştir. Osmanlı Devleti hükümlerinde de manevî işaretler benzeri suretlerde ayetlerden istihrâc edilmiştir. Nitekim Şam'da âlimler Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethedeceğini (1517) *إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ* "Yeryüzü Allah'ındır, ona kullarından dilediğini mirasçı kılar. Sonuç ise, takva sahiplerindedir"²¹ ayeti ve benzeri âyetlerden istihrâc etmişlerdir. Muhyiddin Arabi de *el-Futuhâtu'l-Mekkiyye*'sinde İbn Berrecan'ın bu istihrâcına işaret etmiş ve kendisi de ebced hesabını kullanarak aynı neticeye vardığını göstermiştir. Süleyman Ateş de *İşârî Tefsir Okulu* adlı kitabında İbn Berrecan'ın bu istihrâcına temas etmiştir. Bütün bu istihrâcları Rum Sûresi'nin ma'dûd ve mahdûd âyetlerinden çıkarmışlardır.

KAYNAKÇA

- Abbas b. İbrahim, *el-A'lâm*, Thk. Abdulvehhab b. Mansur, Matbaatu'l-Melikiyye, Rabat, 1997.
- Arpa, Abdulmuttalip, "Fahredden er-Râzi'nin İ'câzu'l-Kur'ân Anlayışı," *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2013. Cilt: VI, sayı: 8, s. 781-800.
- İbn Berrecan ve el-İrşâd adlı Tefsirinden Fâtiha-Kehf ve Hucurât Surelerinin Tefsirinin Tahkiki, İst Üniv. Sosyal Bil. Enstitüsü. İstanbul, 2002.
- Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsir Okulu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst. 1998.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin b. Ali Ebu Bekir, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, Thk. Osman Yahya, Mektebetü'l-Arabiyye, Kahire, 1985.
- İbn Berrecan, *el-İrşâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, no. 77. Vr. 449a-450a.
- İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadis*, thk. Tahir ez-Zâvî-Mahmud et-Tannâhî, Kahire, 1962.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhaammed, *Vafeyâtü'l-A'yân*, thk. İhsan Abbas, Dâru Sadr Beyrut, 1977.
- İbn Kesir, Ebu'l-Feda İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Riyâd Abdulhamid Murad, Dâru İbn Kesir, Dimaşk-Beyrut, 2010.
- İbn Zübeyr, *Kitabu Silatu's-Sıla*, thk. Abdüsselam el-Herras, Saîd A'rab. – Rabat: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 1993.
- Suter, *Die Mathematikey and Astronomen der Araber and Ihre Werke*, Leipzig, 1900.
- Küçük Hülya, "Endülüs'ten Önemli bir Sima: İbn Berrecân" Selçuk Üniv. İlah. Fak. Dergisi, Konya, 2002, S. XIV, s. 125-143.
- Zehebi, Mustafa Muhammed, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2012.
- Karadeniz, Osman, İbn Berrecân", mad. DiA.
- İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1995.
- Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, Ankara, 1971.
- Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1989.
- Suyuti, Celaledin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2004.
- Uludağ, Süleyman, *İbn Haldun'un Tasavvufî Görüşleri*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1996, s. 58-110.

SONNOTLAR

- ¹ Abbas b. İbrahim, *el-A'lâm*, Thk. Abdulvehhab b. Mansur, Matbaatu'l-Melikiyye, Rabat, 1997, c. 8, s. 476; Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Câmiu Kerâmâtî'l-Evliyâ*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1989, c. 2, s. 166.
- ² İbnü'l-Arabî, Muhyiddin b. Ali Ebu Bekir, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, Thk. Osman Yahya, Mektebetü'l-Arabiyye, Kahire, 1985, C. 1, s. 169.
- ³ Beyit bazı kaynaklarda farklı geçmektedir:
 مبشر بفتح القدس في رجب وفتحكم حلبا بالسيف في صفر Bkz. İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadis*, Thk. Tahir ez-Zâvî-Mahmud et-Tannâhî, Kahire, 1962, C. 9, s. 162;
 وفتحك القلعة الشهباء مبشر بفتح القدس في رجب في صف Bkz. İbn Hallikân, Ahmed b. Muhaammed, *Vafeyâtu'l-A'yân*, Thk. İhsan Abbas, Dâru Sadr Beyrut, 1977, c. 2, s. 331.
- ⁴ İbn Kesir, Ebu'l-Feda İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Thk. Riyâd Abdulhamid Murad, Dâru İbn Kesir, Dimaşk-Beyrut, 2010, c. 14, s. 321-322.
- ⁵ İbnü'l-Ebbâr, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr, *el-Mu'cem*, s. 559; et-*Tekmile*, c. 2, s. 852.
- ⁶ İbn Zübeyr, Silatu's-Sıla, s. 32; Suter, *Die Mathematikey and Astronomen der Araber and Ihre Werke*, Leipzig, 1900, s. 118.
- ⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. "Endülüs'ten Önemli bir Sima: İbn Berrecân" adlı makaleye, Selçuk Üniv. İlah. Fak. Dergisi, Konya, 2002, S. XIV, S. 125-143.
- ⁸ Zehebi, Mustafa Muhammed, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, Daru'l-Hadis, Kahire, 2012, c. 3, S. 252-253; Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsir Okulu*, s. 320.
- ⁹ Karadeniz, Osman, İbn Berrecân", *DİA*, S. 371.
- ¹⁰ İbn Hacer, Lisânu'l-Mîzân, c. 4, s. 14; Hacı Halife, Keşfu'z-Zunûn, c. 1, s. 458.
- ¹¹ Geniş bilgi için bkz. Uludağ Süleyman, İbn Haldun'un Tasavvufî Görüşleri, Dergah Yayınları, İstanbul, 1996, s. 58-110.
- ¹² Bkz. Arpa, Abdulmuttalip, "İbn Berrecan ve el-İrşâd adlı Tefsirinden Fâtiha-Kehf ve Hucurât Surelerinin Tefsirinin Tahkîki", Yayınlanmamış Yüksek Lisansı, İstanbul Üniv. 2003.
- ¹³ Rûm, 30/1-4.
- ¹⁴ İbn Berrecan'ın ismini zikretmediği bu savaş, 1071'de meydana gelen Malazgirt Savaşı'dır.
- ¹⁵ İbn Berrecan, el-İrşâd, Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, no. 77. Vr. 449a-450a.
- ¹⁶ Suyuti, Celaleddin Abdurrahman, el-İtkân fî Ulûmî'l-Kur'ân, Daru'l-Hadis, Kahire, 2004, c. 3, s. 26.
- ¹⁷ İnfitâr, 82/19.
- ¹⁸ Furkân, 25/26.
- ¹⁹ Rûm, 30/6.
- ²⁰ Bu konuda bkz. Arpa, Abdulmuttalip, "Fahredden er-Râzi'nin İ'câzu'l-Kur'ân Anlayışı," *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2013. cilt: VI, sayı: 8, s. 781-800, adlı makaleye.